

DIDACTIEF Special

OPINIE EN ONDERZOEK VOOR DE SCHOOLPRAKTIJK

Taaltalent

gevoed door leeromgeving

Colofon

Deze special over Taaltalent is gemaakt door het Expertisecentrum Nederlands (EN) en het Behavioural Science Institute van de Radboud Universiteit Nijmegen (BSI). Een financiële bijdrage is geleverd door EN en BSI. Wilt u meer weten, neem dan contact op met Eliane Segers: e.segers@pwo.ru.nl en Martine Gijssel: m.gijssel@expertisecentrumnederlands.nl. Kijk op: www.expertisecentrumnederlands.nl

Coördinatie: Paulien de Jong
Eindredactie: Eliane Segers en Paulien de Jong
Omslagfoto: Shutterstock
Vormgeving: FIZZ NMS

Deze special is verschenen in Didactief, december 2012, en is los te bestellen via abonnementen@tenbrink-meppel.nl. Prijs vanaf: €2,00

Voor meer informatie over specials kunt u zich wenden tot de redactie van Didactief, Molukkenstraat 200, 1098 TW Amsterdam, tel. 020-59 000 99, www.didactief.nl

De redactie dankt de volgende sponsor:

Expertisecentrum Nederlands
Toernooiveld 210
6525 EC Nijmegen

Taaltalent

Alle kinderen beschikken over taaltalent maar onderling zijn er grote verschillen. Sommige leerlingen kunnen veel meer dan gevraagd. Andere leerlingen zouden verder kunnen komen als zij in hun leeromgeving meer worden uitgedaagd of begeleid. Wat kunnen leraren doen om het taaltalent van hun leerling optimaal te ontplooiën?

4 Vroeg- en laatbloeiers

Bij gelijke taaltalenten kan het bij verschillende kinderen korter of langer duren voordat taaltalenten uit de verf komen. Niet voor niets dat we kinderen typeren als vroeg- of laatbloeiers. Daarnaast is ook de omgeving waarin het kind verkeert van belang. Hoe breng je taaltalent tot bloei?

8 Kleuterwoordenschat

Hoe geef je een impuls aan de woordenschatontwikkeling van kleuters? Vooral het herhalen van de context waarin woorden zich bevinden, blijkt effectief. Naast voorlezen, geeft het zelf laten omschrijven van de woorden de woordenschat een flinke boost.

14 Op jacht naar talent

Alle goede dingen komen in drieën, dat geldt ook voor effectieve werkwijzen die een impuls geven aan de woordenschat van je leerlingen. Drie praktische handvatten voor de dagelijkse praktijk.

Iedereen heeft taaltalent

Ludo Verhoeven,
hoogleraar Pedagogische
wetenschappen,
directeur Expertisecentrum
Nederlands in Nijmegen.
Eliane Segers, universitair
hoofddocent, Radboud
Universiteit Nijmegen

Nicole is vier jaar en valt op door haar leergierigheid. Het lijkt wel of ze steeds maar nieuwe woorden wil leren: 'wat is een oven? Is dat hetzelfde als een fornuis? En even later: wat kun je doen met een snelkookpan? Alle pannen koken toch even snel?' In dezelfde groep zit Selim. Hij is er nog maar net aan gewend dat iedereen op school voortdurend Nederlands spreekt, in plaats van Turks, zoals bij hem thuis. Maar hij pikt snel nieuwe woorden op en is er actief mee bezig.

Joris zit in groep 4 en leest graag en makkelijk. Als hij eenmaal begint te lezen, kan hij niet meer stoppen. Hij leest aandachtig, gaat af en toe terug als hij iets niet helemaal begrijpt en kijkt soms ook al vooruit om te zien of hij een aanknopingspunt heeft van wat er komen gaat in het verhaal dat hij leest. Zijn klasgenootje Natasja vindt lezen lastig. Het kost haar moeite om in een verhaal de betekenis van elk afzonderlijk woord snel af te leiden. De meester is er net achter dat ze dyslectisch is. Maar met extra ondersteuning is ze lezen als een uitdaging gaan zien en lukt het haar steeds beter om de betekenis van woorden af te leiden en tot verhaalbegrip te komen.

Bovenstaande voorbeelden laten zien dat kinderen erg kunnen verschillen in hun taalprestaties in de klas. Kinderen zoals Nicole en Joris gaat alles heel gemakkelijk af en ze lijken zonder enige inspanning in staat om een grote woordenschat of een goede leesvaardigheid op te bouwen. Selim en Natasja hebben daar meer moeite mee. Maar ze komen dankzij hun eigen inzet en steun van de meester bij het aanleren van de juiste leerstrategieën ook heel ver in hun taalambities. Alle vier de kinderen laten zien dat ze over specifieke *taaltalenten* beschikken die ze met hulp vanuit de omgeving weten te verzilveren. In deze Special geven we meer voorbeelden en uitleg over het begrip taaltalent in de basisschoolperiode. Het doel? Inzicht bieden in recent onderzoek rond taaltalent en ter inspiratie om kinderen hun taaltalenten optimaal te laten ontplooiën.

Hoe **taaltalent** tot **bloei** komt

Alle kinderen
beschikken over
taaltalent, maar er is
grote variatie

Taaltalent bij leerlingen kun je het best zo vroeg mogelijk onderkennen en ontwikkelen. Maar hoe doe je dat?

Eva uit groep 3 voert de vissen in de viskom achter in de klas en zegt opeens: 'Juf als je onder water blaast, zit er lucht in het belletje', waarop juffrouw Els zegt: 'Ja, dat klopt, dat noemen we een luchtbel; elke keer als het visje "blub" zegt, komt er een luchtbel naar boven.'

Taaltalent is het vermogen van een kind om met speelgoed en lesmateriaal en met hulp van ouders, leeftijdsgenoten en leraren goed te leren lezen, schrijven, spreken en luisteren. Alle kinderen beschikken over taaltalent, maar er is sprake van grote variatie. De een kan goed verwoorden wat hij heeft gedaan tijdens het weekend, de ander leest de hele schoolbibliotheek en begrijpt alle nuances van een willekeurige tekst. Motivatie, inzet, doorzettingsvermogen en creativiteit van een kind zijn hierbij van groot belang. Wat de omgeving betreft komt het vooral aan op de ondersteuning die een kind krijgt vanuit het gezin of de school. Daarbij telt vooral de kwaliteit van de interactie met ouder en leraar en de aanwezigheid van hulpbronnen. Zijn er boeken in huis en op school aanwezig? Is er een computer en internet?

Uit de verf

Bij gelijke taaltalenten kan het bij verschillende kinderen korter of langer duren voordat taaltalenten uit de verf komen. De groei van de hersenen speelt hierbij een rol. Het is niet voor niets dat we kinderen typeren als vroeg- of laatbloeiers. Daarnaast is ook de omgeving waarin het kind verkeert van belang. Kinderen uit een gezin dat veel leest en films kijkt, krijgen kansen om hun taaltalenten aan te spreken. Kinderen uit achterstandsmilieus die weinig met boeken of musea in aanraking komen, worden minder uitgedaagd. Bij sommige kinderen duurt het wel heel lang voordat talenten doorbreken. Zo laat zwijgzame Dimitri uit groep 2 pas bij zijn eerste 'spreekbeurt' zijn taaltalent zien: hij mag over zijn hobby 'ruimtevaart' vertellen. Opeens hoor je hem honderduit vertellen.

Taaltalent onderkennen in de klas is lastig. Bij taaltoetsen binnen het leerlingvolgsysteem zie je als leraar alleen welke taalvaardigheden kinderen hebben; zij markeren wat leerlingen wel of niet kunnen, en niet hun leerpotentieel. Talent van kinderen kun je afleiden

uit bijzondere prestaties die zij verrichten. Essentieel is de rol die de omgeving speelt in de prestaties en in hoeverre een kind wordt uitgedaagd om het maximale uit zichzelf te halen. Aansluiten bij de eigen interesses, zoals in het geval van Dimitri, helpt vaak. Om talenten van kinderen in kaart te brengen, moet je als leraar vooral kijken hoe kinderen leren, hoe gevoelig ze zijn voor instructie en wat ze aan het eind van elke les hebben geleerd. Belangrijke observatiepunten zijn de snelheid waarmee het kind een taak uitvoert, de hoeveelheid hulp die het daarbij nodig heeft en het effect van die hulp op het eindresultaat.

Optreden als coach

Als leraar kun je taaltalenten van leerlingen stimuleren door hen zich goed op de leertaak te laten oriënteren. Wat weten ze bijvoorbeeld al over een onderwerp, zeg dolfijnen. Vervolgens kun je de verzamelde kennis (ze leven in het water, eten vooral vis, ze zijn heel slim en je kunt snel vriendjes met ze worden) met behulp van een woordveld op het bord ordenen. Zo bereid je ze voor op het lezen van de tekst. Als je deze strategieën een tijdje oefent met leerlingen, gaan ze die op den duur zelfstandig toepassen. Als leraar ben je op deze manier meer coach. De aansturing van het leerproces komt dus eerst van buitenaf (van jou, de leraar) en in de loop van de tijd vanuit het kind zelf (zelfregulatie). ■

Hoe stimuleer je taaltalent?

1
2
3

1 Zoek voor elk kind bij elke leertaak de zone van naaste ontwikkeling op. Het doel moet net even verder gesteld worden.

2 Bied leerlingen een rijke leeromgeving waarin je hun nieuwsgierigheid en motivatie prikkelt en er voldoende mogelijkheden zijn voor interactie met andere kinderen en de leraar.

3 Probeer zoveel mogelijk de leervragen en het leergedrag van het kind optimaal te ondersteunen.

Tekst Eliane Segers en

Ludo Verhoeven

Beeld Shutterstock

Taaltalenten in het brein

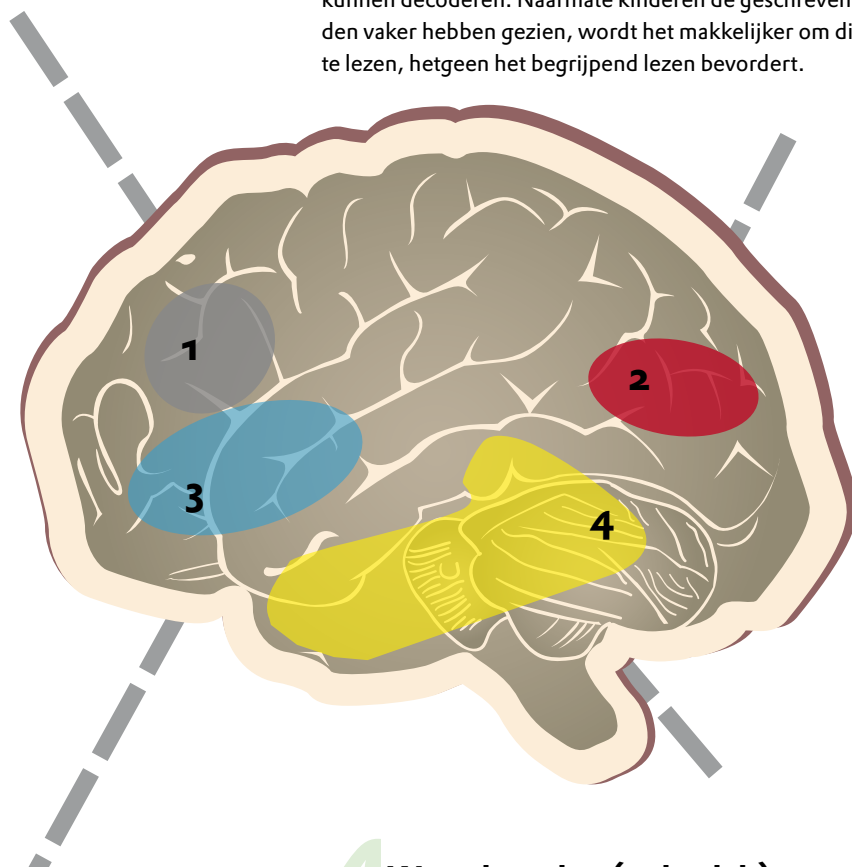
Breinonderzoek laat zien dat taaltalenten van kinderen goed in kaart te brengen zijn. Er zijn vier belangrijke gebieden in met name de linkerkant van ons brein terug te vinden die taal en communicatie mogelijk maken:

1 Controle en strategiegebruik (grijze vlak):

Bij het opbouwen van de woordenschat, het begrijpen en produceren van taal en bij het decoderen van woorden komen veel strategieën kijken die in het voorste deel van het brein zijn opgeslagen. Door kinderen in de klas strategieën aan te reiken, wordt de controle over hun leerprocessen vergroot zodat hun taaltalenten beter tot ontwikkeling komen.

2 Decoderen (rode vlak):

In de kleuterperiode leren kinderen dat woorden zijn opgebouwd uit klanken waaraan je letters kunt koppelen. In groep 3 worden alle letter-klank-koppelingen geleerd zodat kinderen geschreven woorden kunnen decoderen. Naarmate kinderen de geschreven vorm van woorden vaker hebben gezien, wordt het makkelijker om die woorden snel te lezen, hetgeen het begrijpend lezen bevordert.

3 Grammatica (blauwe vlak):

Kennis van de grammatica maakt dat we de betekenis van teksten kunnen achterhalen doordat we de volgorde van woorden binnen zinnen en die van zinnen binnen een tekst kunnen duiden. Door veel met taal bezig te zijn, leren kinderen spelenderwijs hun kennis van de grammatica te vergroten.

4 Woordenschat (gele vlak):

Woorden in ons brein vormen samen een netwerk van betekenissen. Wie woorden in een betekenisvolle context aanbiedt, zorgt ervoor dat kinderen die woorden leren en toevoegen aan hun bestaande woordenschat. Bij de aanvang van de basisschool kennen kinderen elk gemiddeld zo'n 3.000 woorden; als ze de basisschool verlaten zijn dat er nagenoeg 15.000. Dat houdt in dat kinderen ongeveer 1500 woorden per jaar leren; zo'n vijf woorden per dag!

Wat prikkelt talent voor woorden?

Bij jonge kinderen

Woordenschat is een belangrijke voorspeller van schoolsucces. Wat komt er eigenlijk kijken bij het leren van woorden?

Talent voor ontcijferen van de klanken van de moedertaal

Baby's weten al welke klanken wel en niet in hun moedertaal voorkomen. In de eerste helft van hun eerste levensjaar kunnen Japanse kinderen de 'r'- en de 'l'-klanken wél onderscheiden, maar na tien maanden doen ze dat niet meer. Ze hebben dan geleerd dat dit klankonderscheid niet bestaat in hun moedertaal. Het klinkt misschien vreemd dat kinderen tijdens hun ontwikkeling het horen van bepaalde verschillen afleren. Maar efficiënt is het wel: ze worden zo minder gevoelig voor contrasten die niet belangrijk zijn in hun moedertaal. Hoe meer kinderen weten van hun moedertaal, bijvoorbeeld welke klanken en klankcombinaties er wel - maar vooral ook niet - in voor komen, hoe makkelijker het wordt om nieuwe woorden te leren. En dit bevordert vervolgens ook weer het leren lezen.

Talent voor herkennen van woorden in een woordenstroom

Om woorden te leren, maken jonge kinderen gebruik van de gesproken taal die ze om zich heen horen. Spraak is continu: er zijn in gesproken taal geen spaties tussen de woorden zoals die wel in geschreven taal te vinden zijn. Gesproken woorden klinken allemaal aan elkaar geplakt, zoals het horen van een nieuwe taal. Het klinkt als één grote stroom onbekende klanken. Pas wanneer je de woorden (en dus de woordgrenzen) kent, klinkt het niet meer als één lange stroom klanken. Hoe kunnen kinderen nu toch woorden herkennen in die doorlopende stroom van spraak? Jonge kinderen moeten zelf de woordgrenzen zien te vinden, door op zoek te gaan naar terugkerende patronen (ritmische patronen, zoals klemtonen) en door gebruik te maken van statistiek: welke klanken

komen vaak samen voor; welke klanken vooral in het midden en welke vooral aan het einde van woorden? In groep 1 en 2 proberen we kleuters daarvoor gevoelig te maken door bijvoorbeeld woorden te klappen.

Talent voor opslaan en ophalen van woorden

De woorden die we kennen, liggen opgeslagen in het zogenaamde mentale lexicon: het woordenboek in ons hoofd. Net als in echte woordenboeken, worden verschillende kenmerken van een woord opgeslagen: hoe het klinkt, wat het betekent, welke woordsoort (zelfstandig naamwoord, werkwoord) het heeft en hoe het vervoegd kan worden.

Als kinderen nog een kleine woordenschat hebben, slaan zij de uitspraak van een woord nog niet heel specifiek op. Een globale weergave van de klankvorm van het woord kan volstaan om 'beer' te kunnen onderscheiden van 'hond'. Maar als aan het eind van het tweede levensjaar de 'woordenschatexplosie' plaatsvindt, leren kinderen in korte tijd ineens heel veel woorden. Ze moeten de woorden die ze kennen meer specificeren, om bijvoorbeeld onderscheid te kunnen maken tussen 'beer' en 'peer'. Het verschil tussen deze woorden is alleen of de stembanden trillen aan het begin van het woord! Om deze woorden te kunnen onderscheiden, moet een kind de klanken van 'beer' goed kennen en weten wat het verschil is tussen de klank 'b' en de klank 'p'. Ook leren ze dat wanneer papa, mama en oma 'beer' zeggen, ieder op hun eigen manier, zij hetzelfde concept bedoelen. Later, als ze het woordje 'peer' leren, moeten ze beseffen dat als iemand 'peer' zegt, dit geen variant op de uitspraak is van het woord 'beer', maar een heel nieuw concept, dat op zijn beurt ook weer verschillende uitspraken heeft. Kleuters leren dit eigenlijk vooral impliciet; door herhaald voorlezen door verschillende sprekers. ■

Woordenschat vergroten: veel herhalen

Kleutertalent benutten

In groep 1 en 2 zijn voorlezen, woordspelletjes, woordmuren en verteltafels dagelijkse kost. Alles om maar de woordenschat te vergroten. Maar leerlingen met een achterstand halen die toch niet altijd in. Hoe haal je nog meer uit de kast?

Het afgelopen schooljaar hebben de Radboud Universiteit en het Expertisecentrum Nederlands de effecten van woordenschatonderwijs op 23 scholen in heel Nederland onderzocht. Leraren gaven in kleutergroepen zestien weken lang een uur per dag les aan de hand van uitgewerkte kringactiviteiten bij prentenboeken, zoals woord- en rijmspelletjes ontwikkeld door het Expertisecentrum Nederlands. Dertien andere scholen werkten zoals ze dat gewend waren. Zij vormden de controlegroep. In de zestien weken kwamen vier thema's aan bod: feest, gevoelens, dieren en lente, bewegen en zintuigen. Elke twee weken lazen de leraren een prentenboek drie keer herhaald voor. In elk verhaal stonden zestien verschillende woorden die pasten bij het thema, zoals kalfje, groeien en meten. De onderzoekers selecteerden deze doelwoorden op basis van verschillende woordenlijsten (onder andere de Basislijst Amsterdamse Kleuters en de Streeflijst woordenschat voor zesjarigen). Leraren besteedden expliciet aandacht aan de woorden door uitleg te geven over

de betekenis tijdens en na het voorlezen. Tijdens het voorlezen kort en bondig, om de verhaallijn niet teveel te onderbreken. Na het voorlezen legden zij een aantal woorden nog eens expliciet uit. Een voorbeeld: *'Een dutje doen betekent dat je eventjes kort gaat slapen. Sappie wil niet heel lang slapen, maar even kort een dutje doen. Een dutje kun je doen omdat je moe bent, maar je kunt ook een dutje doen, omdat je alleen maar zin hebt om even je ogen dicht te doen.'*

Woorden expliciet uitleggen:

'Een dutje doen betekent dat je eventjes kort gaat slapen. Sappie wil niet heel lang slapen, maar even kort een dutje doen. Een dutje kun je doen omdat je moe bent, maar je kunt ook een dutje doen, omdat je alleen maar zin hebt om even je ogen dicht te doen.'

Woorden blijven herhalen:

'alle kinderen behalve de kinderen met veterschoenen, mogen hun jas gaan aantrekken. En dan mogen alle kinderen gaan, behalve de kinderen met een broek aan.'

Ook bespraken zij op een later moment de woorden nog eens met de leerlingen. 'Wie weet wat "een dutje doen" betekent?' Ze lieten de woorden steeds terugkomen in allerlei (geletterde) activiteiten zoals rijmspelletjes, activiteiten aan de verteltafel of in het zogenoemde kletstheater.

Doelgericht

Wat opviel was dat veel leraren niet gewend waren zo intensief te werken met kringactiviteiten aan vooraf geselecteerde doelwoorden. Maar ze merkten wel dat het effect had. Een leraar van basisschool Over de Brug in Zaandam merkte bijvoorbeeld op dat kinderen de woorden na veel herhaling oppikten. 'Woorden als "behalve" besprak ik eerder vaak niet expliciet. Maar door een terugkerende spelactiviteit gingen ook kinderen met een zwakke taalvaardigheid dit woord gebruiken.'

'Ik gaf steeds voor het speelkwartier een instructie waarbij ik het woord "behalve" benadrukte', vertelde een kleuterjuf, 'alle kinderen *behalve* de kinderen met veterschoenen, mogen hun jas gaan aantrekken. En

Woordenschat-tips

1. Het herhalen van doelwoorden in de klas is essentieel om jonge kinderen te helpen hun woordenschat uit te breiden.
2. Gebruik doelwoorden in verschillende contexten.
3. Geef expliciete instructie over hun betekenis, bijvoorbeeld niet alleen kort tijdens het voorlezen van een verhaal, maar vooral ook uitgebreid ná het voorlezen. Daar leren kleuters het meest van.

dan mogen alle kinderen gaan, *behalve* de kinderen met een broek aan.' Juf Ditsy de Vos-Thijssen van basisschool de Walsprong in Zaltbommel: 'Het gebeurde regelmatig dat juist een zwakke leerling een woord dat ter sprake kwam in een andere les, wilde aanwijzen op het kartonnen woordbord. Het plaatje en het woord hadden kennelijk indruk gemaakt.'

Taalzwak

Werken aan woordenschat bevordert de woordenschatgroei van kleuters, bleek al eerder uit onderzoek van Marulis en Neuman. Zij concludeerden echter ook dat verschillen tussen kinderen in woordenschatniveau desondanks blijven bestaan. Daarom onderzochten de Radboud Universiteit en het Expertisecentrum: welke woorden hebben de leerlingen na de klassikale lessen geleerd en onthouden en bij welke woorden hadden de kinderen extra instructie nodig? Oftewel: welke woorden zijn voor kinderen met een zwakke taalvaardigheid lastiger dan andere? Wanneer hebben zij extra stimulering nodig? Toetsing vond plaats door de woorden en hun betekenissen met de leerlingen te bespreken. Onderzoekster Carmen Damhuis: 'Alle leerlingen kregen zestien weken lang één-op-één begeleiding op de voor hen onbekende woorden. Wat bleek was dat zij al pratend met de onderzoekers zelf ontdekten wat de woorden betekenden. Ze konden de woorden gebruiken om te vertellen over een gebeurtenis die ze hadden meegemaakt.' De extra begeleiding bleek dus zeer effectief: leerlingen behaalden een grotere vooruitgang op de zogenoemde TAK woordenschrijvingstaak aan het einde van het schooljaar; zij konden meer vertellen over woorden dan kinderen die alleen de intensieve interventie kregen. Ook taalzwakke kinderen kunnen dus geholpen worden hun woordenschat uit te breiden. ■

Wist u dat...

er niet alleen voor geletterdheid, maar ook voor mondelinge communicatie tussendoelen zijn opgesteld? Het Expertisecentrum Nederlands maakte op basis daarvan een nieuwe leraren-uitgave: *Opbrengstgericht werken aan mondelinge taalvaardigheid*. Wilt u zelf met mondelinge taalvaardigheid aan de slag? Laat u inspireren door filmpjes van verschillende onderwijsituaties: <http://www.expertisecentrumnederlands.nl/projecten/videofragmenten>.

Meer aandacht voor schrijven in 5 stappen

In het basisonderwijs wordt in verhouding tot lezen weinig tijd en aandacht besteed aan schrijfvaardigheid. Aan de slag met het stimuleren van schrijftalent? Het vijf fasenmodel kan uitkomst bieden:

1. Oriëntatie op het onderwerp waarover de leerlingen gaan schrijven
2. Schrijfpdracht geven en lezerspubliek aangeven
3. Schrijven en hulp geven tijdens het schrijven
4. Bespreken en herschrijven van tekst
5. Verzorgen en publiceren van tekst

Taaltalent in cijfers

3.000 - 4.000 is het aantal woorden dat kinderen kennen aan het begin van de basisschool.

15.000 is het aantal woorden dat kinderen kennen aan het einde van de basisschool.

12-15 letters kent een leerling gemiddeld aan het eind van groep 2, voordat het formele leesonderwijs begint. Elk schooljaar gaat een leerling sneller lezen; ook nog in de bovenbouw.

95% tekstdekking is nodig om een tekst goed te begrijpen.

5 - 15 woorden kunnen leerlingen op eigen kracht leren als in een tekst 100 onbekende woorden voorkomen.

Digi-prentenboeken vergroten woordenschat

Digitale prentenboeken zijn effectief voor het vergroten van de woordenschat, zo blijkt uit verschillende onderzoeken van de universiteiten van Leiden en Nijmegen. Een digitaal prentenboek leent zich bij uitstek voor herhaling van het in de klas gelezen verhaal. Zelf aan de slag met digitale prentenboeken? Angélique de Haze verzamelde een reeks van digitale prentenboeken op haar online prikbord: <http://m.pinterest.com/vlinder1977/digitale-prentenboeken/> Kijk ook op: <http://digitaleprentenboeken.yurls.net/nl/>

Waar sta ik?

Als een leerling excellent presteert op taal of als juist het tegenovergestelde aan de hand is, zegt dat iets over de vaardigheden van de leerling óf over de kwaliteit van het gegeven onderwijs. Wilt u over dit laatste weten waar u staat als school en hoe groot het verschil is tussen de gewenste en de reële situatie? Maak een analyse met de tussendoelenmonitor en check of u op de goede weg zit met het taalonderwijs bij u op school: Stel ik de juiste doelen? Welke activiteiten organiseer ik om die doelen te bereiken? Hoe zorg ik voor differentiatie? En op welke wijze evalueer ik of de doelen bereikt zijn? Meer informatie: <http://tools.expertisecentrumnederlands.nl/tussendoelenmonitor>

Zo voorspel je leesproblemen!

Is het mogelijk om al vóórdat een kind begint met lezen te voorspellen of hij leesproblemen krijgt? Ja, tot op zekere hoogte wel, zo blijkt uit verschillende onderzoeken van de Radboud Universiteit Nijmegen. De volgende vragen bieden houvast:

- ☒ Heeft de leerling moeite met het goed en snel benoemen van een reeks plaatjes of kleuren?
- ☒ Vindt de leerling het moeilijk om onzinwoorden correct na te zeggen?
- ☒ Heeft de leerling moeite met taken zoals hakken en plakken?
- ☒ Heeft de leerling moeite met het onthouden van letter-klankkoppelingen?

Als het antwoord op één of meer vragen ja is, houd dan de ontwikkeling van geletterdheid extra goed in de gaten door de leerling goed te observeren tijdens geletterde activiteiten (verhaal navertellen, eigen naam lezen, nieuwsgierigheid naar lezen en schrijven).

Hoe ontwikkel je digitaal talent?

Begrijpend lezen van hypertext, dat valt nog niet mee, want bij elke hyperlink moet een leerling een beslissing nemen. Hoe kun je leerlingen helpen? Drie tips van Sabine Klois, promovendus aan het Behavioural Science Institute van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Laat leerlingen bewust klikken

Niets verleidelijker dan klikken op hyperlinks. Maar voor je het weet belandt je leerling in een oerwoud van teksten en websites die niet relevant zijn voor de opdracht. Zorg dat ze zich daar bewust van zijn.

Leer leerlingen hun vraag van tevoren goed te specificeren

Laat ze een hoofdvraag maken en deelvragen en zorg dat ze van tevoren een lijst trefwoorden aanleggen waarop ze kunnen zoeken en een lijst websites maken waar ze met hun vraag terecht willen.

Maak leerlingen bewust van de verleidingen van het internet

Leuke plaatjes, foto's, muziek en filmpjes leiden in de meeste gevallen vooral af van het verwerken van de informatie. Bied jonge kinderen teksten aan die minder afleiden, bijvoorbeeld via een webquest (www.webquest.nl).

The making of de geletterde leeromgeving

In een geletterde leeromgeving worden leerlingen uitgedaagd om te gaan lezen en schrijven. Hoe creëer je zo'n omgeving in de groepen 1 en 2?

- **Bied verschillend leesmateriaal** aan: prentenboeken, reclamefolders, informatieve boeken, voorleesboeken, e.d.
- **Richt een lees- en schrijfhoek** in en betrek die in activiteiten.
- **Maak materialen toegankelijk;** breng de boeken en schrijfproducten zoveel mogelijk op ooghoogte.
- **Werk met een lettermuur.**
- **Gebruik een digitaal schoolbord.**

Tweelingtaal

De taalontwikkeling bij tweelingen verloopt anders, trager dan bij eenlingen. De taalproductie komt later op gang en het taalgebruik wordt de eerste jaren gekenmerkt door een kleinere woordenschat en kortere en eenvoudiger zinnen. De taalachterstand verdwijnt geleidelijk naarmate de kinderen ouder worden en de sociale omgeving groter wordt. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat bij 40 procent van de tweelingen sprake is van een eigen taal, genaamd cryptophasia of idioglossia. Analyse van het eigen taaltje van tweelingen heeft uitgewezen dat er geen sprake is van een zelf bedacht geheim taaltje, maar dat de woorden te herleiden zijn tot combinaties of vereenvoudigingen van de moedertaal. Tweelingen blijken elkaars geluiden vaak te imiteren, waardoor zo'n taaltje ontstaat.

Bliksemsnelle strategieën

Van leren lezen naar lezen om te leren

Begrijpend lezen is essentieel voor bijna alle vakken. Twee projecten laten zien hoe je motiverende instructie kunt geven en wat leerzame verwerkingsopdrachten zijn.

Juf Mandy Ladan van basisschool De Zonnestraal in Den Haag leest groep 6 voor uit Tom Piekpol en de schat van Kartoni van Tosca Menten (Uitgeverij van Goor). Dan stopt ze: 'Ik begrijp niet goed wat ik heb gelezen. Dat stukje tekst was een beetje moeilijk. Waar ging het eigenlijk over? Wat is er allemaal gezegd? Wat moet ik doen? Ik denk dat ik het nog een keer ga lezen, dan begrijp ik het vast beter, en dan heel langzaam.' Ze leest het stukje nog een keer. 'Aha, nu snap ik het! Op afdeling Q zitten mensen die een beetje gek zijn.' Op het digitale schoolbord heeft Ladan een zogenoemd strategieformulier openstaan. Bij het vakje 'begrijp ik wat ik lees?' schrijft ze op: 'Afdeling Q: gekke mensen.'

Mandy Ladan is inmiddels een ervaren modeler. Ze legt haar klas uit hoe ze teksten beter kunnen leren doorgronden en doet het ook voor in de praktijk.

De Zonnestraal was een van de veertig scholen die in 2009-2011 meededen aan een onderzoek naar de Bliksem-aanpak (BegrijpendLeesInstructie Kan Strategisch en Motiverend) voor begrijpend lezen. Het Expertisecentrum Nederlands en Onderwijsadviesbureau HCO in Den Haag trainden leraren in begrijpend lezen strategieën en *modelen* (voordoen) en onderzochten of het werkte. Een deel van de scholen voerde de Bliksem-aanpak uit en een deel van de scholen werkte met hun eigen methode voor begrijpend lezen. Alle leerlingen maakten aan

het begin van groep 5, aan het eind van groep 5 en aan het eind van groep 6 een aantal toetsen, waarmee de kennis van leesstrategieën, het begrijpend lezen en de leesmotivatie werden gemeten. Al na één jaar bleek dat leerlingen die de Bliksemaanpak hadden gevolgd

aan het eind van groep 5 meer leesstrategieën kenden dan leerlingen die les kregen met een reguliere begrijpend leesmethode. Na twee jaar oefenen met Bliksem konden zij de aangeleerde strategieën ook toepassen. En dat had effect: zij haalden hogere scores op toetsen voor begrijpend lezen dan de controlegroep.

'Het komt vaak voor dat je tijdens het lezen van een boek iets niet zo goed begrijpt. Wat moet je dan doen?' vraagt Ladan haar klas. 'Het is belangrijk dat je een stukje tekst nog eens langzaam leest en tegelijkertijd goed nadenkt en bedenkt: Begrijp ik wat ik lees? Wat staat hier bijvoorbeeld?'

Handen gaan de lucht in. De leerlingen raken enthousiast door Ladans manier van werken: samen denken over wat er in het boek staat. Na het voorlezen mogen ze zelf een boek kiezen en twintig minuten vrij lezen. Ondertussen vullen ze een strategieformulier in en oefenen ze zo strategie die Ladan heeft voorgedaan. Ze moeten aangeven welke alinea's ze niet goed begrijpen en wat ze denken dat het betekent. Aan het eind van de les bespreekt Ladan de formulieren klassikaal. Welk deel van de tekst begrepen leerlingen niet zo goed? Hoe kwamen ze achter de betekenis? Hielp het om het stukje nog eens langzamer te lezen?

Positieve reacties

Mandy Ladan is enthousiast over de Bliksem-aanpak: 'Sinds ik hiermee ben begonnen, hebben de kinderen veel meer plezier gekregen in het begrijpend lezen. Door de strategieën samen te oefenen tijdens het voorlezen, zijn we ook veel meer in gesprek over boeken. De strategieën zijn eigenlijk een hulpmiddel om na te denken over de tekst. De kinderen zijn boeken en lezen in het algemeen erg leuk gaan vinden en vragen ook om andere titels van dezelfde auteurs.' Over het *modelen*, de belangrijkste instructietechniek

Bliksem-leerlingen
haalden hogere
scores voor
begrijpend lezen

Tekst Mienke Droop, Linda de Leeuw en Eliane Segers
Beeld Willy van Elsäcker

Juf Mandy Ladan: 'Door de begrijpend lezen strategieën samen te oefenen, zijn we veel meer in gesprek over boeken.'

in de Bliksemaanpak, zegt Ladan: 'Om zelf te bedenken hoe je dat moet doen, is best lastig en ook tijdrovend. In de handleiding staat uitgewerkt op welke plek in het voorleesboek ik een strategie kan *modellen* en ook hoe ik dat kan doen: bijvoorbeeld welke vragen ik kan stellen bij de tekst, welke vergelijkingen ik kan trekken om leerlingen iets duidelijk te maken. Dat is handig. Nu ik het vaker heb gedaan, bedenk ik zelf mijn voorbeelden, zeker als het gaat om het activeren en toepassen van achtergrondkennis of ervaringen.'

Zaakvakken

Om ervoor te zorgen dat kinderen de strategieën die ze hebben geleerd bij het lezen van Tosca Menten cum suis, ook toepassen op informatieve teksten voor geschiedenis en andere zaakvakken, behandelt Ladan een keer in de week een tekst uit bijvoorbeeld de geschiedenismethode op dezelfde manier. 'Vroeger benoemde ik de strategieën al wel, maar behandelde ik zo'n tekst uit de methode mondeling. Nu zijn we daar meer bewust mee bezig en laat ik ze met behulp van Bliksem meer zelfstandig lezen.' ■

Actief aan de slag

In het Taaltalent-project van de Radboud Universiteit Nijmegen is onderzocht hoe informatieve teksten bij de zaakvakken nog beter kunnen beklijven. Na het lezen van een tekst bijvoorbeeld een opdracht maken en beoordelen welke opdracht het best werkt. Onderzoekers lieten 175 leerlingen uit groep 7 teksten verwerken over het thema microben. Er waren vier verschillende groepen: een groep hoefde de teksten alleen maar te lezen, een tweede groep kreeg de tekst een tweede keer, maar dan als gatenkaas: elk achttiende woord uit de tekst was weggehaald en de kinderen moesten op basis van de context proberen het goede woord in te vullen. Bij de derde groep kregen leerlingen begripsvragen waarbij ze verbanden moesten leggen tussen twee zinnen, en in de vierde groep moesten leerlingen een samenvatting van de tekst maken waardoor ze werden gestimuleerd verbanden te leggen over tekstdelen heen.

Onderzoeksvraag was welke kinderen de meeste moeilijke woorden leerden, zoals microbe. Dit werd getoetst door leerlingen voor en na de les zoveel mogelijk over de woorden te laten vertellen. Na alleen het lezen van de tekst was er al leerwinst: de meeste kinderen wisten vaker waar het woord mee te maken had. Door de eenvoudige gatenkaasoefening leerden de kinderen niets extra's ten opzichte van het gewoon een keer lezen van de tekst. Vragen beantwoorden of een samenvatting maken waren allebei goed voor extra leerwinst. Kinderen konden dus betere omschrijvingen geven van de woorden nadat ze verbanden hadden gelegd tussen zinnen of tekstdelen. Goede verwerkingstaken zijn actief, zoals het maken van een samenvatting, het beantwoorden van vragen, en wellicht ook het maken van mindmaps. Pas dan gaan kinderen verbanden leggen en leren ze meer.

Op jacht naar woordenschattalent

3 Handvatten voor de praktijk

Alle goede dingen komen in drieën, dat geldt ook voor effectieve werkwijzen die een impuls geven aan woordenschatontwikkeling. Drie tips.

1 Werk met woordenschatroutines

Meester Marcel van groep 5 speelt voor de bel nog een spelletje woordenbingo. De beamer gaat aan. Leerlingen duiken in hun woordenschriftje en kiezen vijf woorden uit de laatste twee aangeboden woordpakketten. Vlug vullen ze hun blanco bingokaart ermee: het spel kan beginnen. Marcel omschrijft: 'Je kunt dit voorwerp mee op vakantie nemen en er heerlijk in dromen. Ook kleine kinderen gebruiken mijn voorwerp vaak.' Je ziet een jongen denken: dromen..., vakantie... Snel kruist hij het woord slaapzak aan op zijn bingokaart. Wie roept als eerste 'Bingo'?

Een voorbeeld van een woordenschatroutine, vergelijkbaar met bekende routines als een dagopening, fruit eten en leerling van de week-momenten. De leraar kan woordkennis herhalen en indirect checken op een speelse en intensieve manier. Door korte herhalingspelletjes zoals deze, maar ook woord van de dag-activiteiten en werken met zelfgemaakte woordenboeken, slijpen de nieuwe woorden en hun verschillende betekenissenmerken goed in.

2 Werk met grafische modellen

In groep 4 van juf Dina is iedereen met hoekenwerk bezig. Op een prikbord in de themahoek prijkt de titel "Dieren uit de natuur". Een meisje hangt woordkaartjes op met vier woordparaplus. Ze zet regelmatig een stap naar achteren om te kijken naar de voortgang. De woorden zijn pittig: amfibieën, zoogdieren, ongewervelde dieren en reptielen. Geconcentreerd ordent en categoriseert ze de woorden en laat trots het eindresultaat aan juf Dina zien.

Werken met grafische modellen op papier (zoals een woordparaplu, een woordentrap of een woordspin) sluit goed aan bij recente inzichten over diepe kennisverwerking in de hersenen. Leerlingen leren nieuwe informatie het beste onthouden als in de hersenen verschillende gebieden worden aangesproken. Twee

belangrijke gebieden zijn de talige kant en de visuele kant. Door zijn vorm maakt een grafisch model al iets zichtbaar over de relatie tussen de verschillende woorden en begrippen. Leerlingen die samen of alleen werken met deze modellen besteden aandacht aan verschillen en overeenkomsten tussen woorden en aan het (her)ordenen van betekenissenmerken.

3 Werk met coöperatieve werkvormen

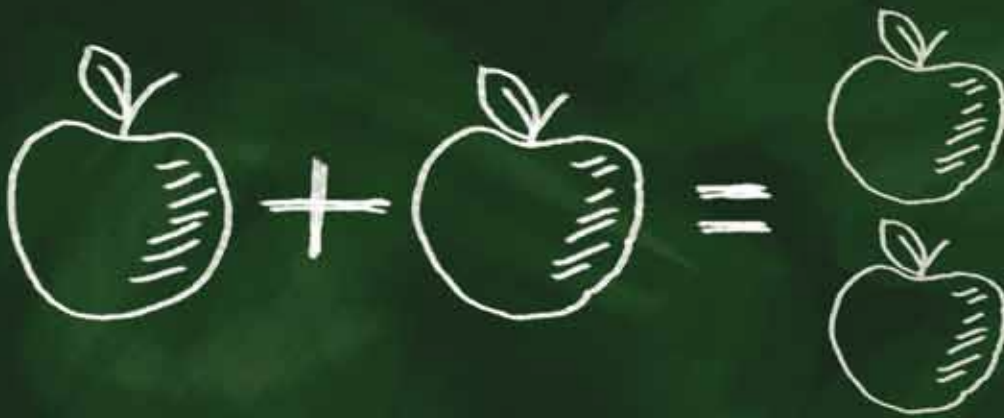
Bij juf Hanneke in groep 6 zijn ze een paar weken bezig geweest met het thema 'sport'. De juf heeft een flinke verzameling 'sportwoorden' aangelegd voor en met de groep. Mark en Sabina oefenen nu de spelling van die woorden met de coöperatieve werkvorm TweetalCoach: 'Oké, nu ben jij. Schrijf maar eens op: hockey.' Sabina is aan de beurt om te schrijven, Mark checkt: hij geeft hints als het woord niet goed geschreven is, en een compliment als het goed is. Coöperatieve werkvormen als Binnen-Buitenkring, TweeVergelijk en Zoek Iemand, geven de leerlingen kansen om met elkaar in gesprek te zijn over woorden en betekenissen. Veel meer dan in een groeps(leer) gesprek mogelijk is. De werkvormen dragen met name bij aan effectief woordenschatonderwijs door de simultane interactie. Niet de leraar is de meest actieve deelnemer aan de les maar de leerlingen die tegelijkertijd veel woorden actief kunnen herhalen. Ander voordeel is dat een leraar deze werkvormen kan combineren met routines en grafische modellen die de groep al kent. ■

Meer informatie over woordenschatonderwijs:

Op Woordenjacht. Creatief en effectief werken aan woordenschatuitbreiding. Antwerpen - Apeldoorn: Garant. www.woordenjacht.nl, www.leraar24.nl/video/3030

Taaltalent is rekentalent

Het zit in onze natuur om ons bij taal- en rekenzwakke kinderen op één van beide vakken te richten. Kijk naar taal en rekenen in *samenhang*, dan kun je leerachterstanden al vroeg ombuigen naar leermogelijkheden, zegt promovendus Tijs Kleemans.

Kinderen met taalachterstanden lopen die maar moeilijk in. Daar moet een leraar toch extra aandacht aan besteden?

‘Absoluut. Maar soms leidt aandacht voor taal tot een tunnelvisie. Kijk bijvoorbeeld eens naar kinderen met Nederlands als tweede taal. Ofwel: kinderen die thuis een andere taal spreken dan op school. Deze tweetalige kinderen hebben een taalachterstand in het Nederlands, maar ook een leervoordeel ten opzichte van eentalige leeftijdsgenootjes. Ze beschikken in hun eerste taal doorgaans over een grotere woordenschat dan hun eentalige leeftijdsgenootjes en ook zijn ze in staat om talige informatie beter te onthouden en te verwerken. Maar in de discussie over deze kinderen gaat het meestal alleen over problemen, niet over kansen.’

Dat klinkt discutabel. Wat bedoel je precies?

‘Er moet breed naar de ontwikkeling van een kind worden gekeken. Ik zie ook dat tweetalige kinderen problemen ondervinden in de Nederlandse klas. Ze hebben meestal een achterstand in de Nederlandse klankstructuur en Nederlandse woordenschat. Een achterstand in Nederlands heeft ook consequenties voor een vak als rekenen. Sinds kort weten we uit internationaal rekenonderzoek dat veel sommen op een talige manier in onze hersenen zijn opgeslagen. Je ziet dat ook bijvoorbeeld bij kinderen met dyslexie. Ze hebben niet alleen problemen bij het lezen en/of spellen, maar vinden het ook moeilijk om simpele rekenfeitjes (zoals keersommen) te leren. Maar met deze kennis moeten we taal en rekenen juist meer in samenhang aanbieden.’

Een gemiste kans dat we dat op veel scholen nog niet doen?

‘Behandel taal en rekenen in samenhang binnen de klas is mijn advies aan leraren. Denk aan het gecombineerd aanbieden van taal- en rekenactiviteiten, zoals letter- én getalvormen binnen het thematisch werken in de klas. Daarnaast is het belangrijk dat het vertrekpunt een concrete situatie is, bijvoorbeeld rekenen met appels in plaats van te snel overgaan op abstract rekenen ($4 + 3 =$).’

Hoe zou dat er concreet uit moeten zien tijdens de rekenles?

‘Leerlingen met een taalachterstand hebben tijdens de rekenles moeite met verschillende oplossingsstrategieën, zoals de rijg- én de splitsstrategie tegelijkertijd. Het is raadzaam om alleen de rijgstrategie aan te bieden omdat dit voor zwakke rekenaars beter werkt. De kunst van het verbeteren van taal en rekenen zit hem ook in het gebruik van directe instructie en herhaald oefenen. Door veelvuldig te oefenen en daarbij telkens het bereikte niveau in de gaten te houden, worden eenvoudige sommen (sommen onder de twintig) sneller geautomatiseerd. Door directe instructie, goede visualisatie en feedback, kun je sommen die een mentale bewerking vragen (bijvoorbeeld $25 + 37 =$) op een goede manier met behulp van de rijgstrategie aan het kind aanleren. Op deze manier kun je taal- en rekenbelemmeringen bij jonge kinderen al vroeg binnen de basisschool ombuigen in taal- en rekentalent.’ ■

Tijs Kleemans,
promovendus aan
het Behavioural
Science Institute
van de Radboud
Universiteit
Nijmegen

Onderkennen en stimuleren van taaltalent begint bij opleiding

Pabo aan zet

Onderkennen en stimuleren van taaltalent vraagt om goed toegeruste leraren. Worden zij voldoende opgeleid voor deze uitdagende taak? Twee pabo's aan het woord.

Patricia van Keulen en Mieke van Diepen, opleidingsdocenten Nederlands, Marnix Academie Utrecht:

‘Vanaf het eerste leerjaar hameren we er bij onze studenten op dat taal een belangrijk middel is en dat je als leraar elke kans moet aangrijpen om de taalontwikkeling, het taaltalent, van kinderen te stimuleren. De basis van goed taalonderwijs leggen we in de eerste jaren van de pabo (leerlijnen en tussendoelen), vervolgens besteden we in de laatste twee jaar aandacht aan handelingsgericht werken waarbij we het taalonderwijs afstemmen op verschillende leerlingen. Zo leert elke leraar in spé hoe hij of zij zich kan richten op mogelijkheden en onderwijsbehoeften van leerlingen in plaats van op tekortkomingen. Ook in andere minoren zijn studenten heel bewust bezig met het creëren en benutten van kansen voor taalontwikkeling. Tijdens een interactievaardigheidstraining leren ze bijvoorbeeld om leerlingen langer te laten uitpraten en andere leerlingen daarop te laten reageren door middel van stiltes, non-verbale reacties (knikken, uitnodigend kijken) of eventueel verbale reacties (specifiek doorspelen naar andere leerlingen). Maar ze leren ook goede open vragen stellen waarop de leraar zelf ook geen antwoord heeft of prikkelende uitspraken doen om leerlingen uit te dagen.’

Willemijn Vernout, docent Nederlands, pabo Saxion Deventer:

‘In alle jaren van de opleiding leren we studenten hun taalaanbod zoveel mogelijk af te stemmen op alle kinderen. In beroepstaken voeren studenten taken uit in hun stage, waarbij ze worden gevoed vanuit verschillende modules (bijvoorbeeld Onderwijskunde, Nederlands en rekenen en wekelijkse intervisie/tutorbijeenkomsten). Binnen het “Hoekenproject” (specialisatie onderbouw) doen tweedejaarsstudenten bijvoorbeeld een project vanuit Basisontwikkeling en voeren deze uit tijdens hun stage in groep 1 t/m 4. Ter illustratie: Bij het thema “ziek zijn” maakt een aantal leerlingen van groep 1/2 een agenda voor ziekenhuisafspraken. Leerlingen die nog niet zover zijn in hun lees- en schrijfontwikkeling bedenken pictogrammen om de dagen van de week te kunnen “lezen”. De taalsterke leerlingen stempelen of schrijven de dagen van de week erbij. De student daagt op die manier alle leerlingen uit in hun taalontwikkeling. Bij het voorbereiden en uitvoeren van dit project, zetten de studenten hun kennis van doelen en leerlijnen van beginnende/gevorderde geletterdheid en mondelinge communicatie in om de kinderen een stap verder te helpen in hun talige ontwikkeling. In het begin van het derde jaar van de opleiding zet deze aandacht voor taalproblemen én -talenten zich voort in de beroepstaak “adaptief lesgeven”. Studenten leren hun (taal)onderwijs op drie niveaus voor te bereiden en uit te voeren.’

